

Rouw van *jou*

Verlieservaringen van bekende en minder
bekende Nederlanders | Margreet Eriks

Rouw van jou

Verlieservaringen van bekende en minder
bekende Nederlanders | Margreet Eriks

AnkhHermes

Inhoud

Voorwoord	6		
Dankwoord	9		
Inleiding	10	4. ‘Ik voel me zo leeg en eenzaam’ –	
<i>De psychologie van het rouwproces</i>	11	DEPRESSIE/VERDRIET	95
<i>De vijf stadia van rouw</i>	12	<i>Verhaal van Yolande en Nienke Kleiss</i>	96
<i>Mijn vijf stadia van rouw</i>	14	<i>Verhaal van Marian Mudder</i>	108
		<i>Verhaal van Hans van der Woude</i>	116
		<i>Verhaal van Mia Plu</i>	124
1. ‘Dit kan niet waar zijn’ –		5. ‘De tranen zijn opgedroogd, maar het	
ONTKENNING	19	gemis blijft altijd’ – AANVAARDING	131
<i>Verhaal van Frans Mulder</i>	20	<i>Verhaal van Willeke Alberti</i>	132
<i>Verhaal van Bonny en Paul Huf</i>	28	<i>Verhaal van Joop Braakhekke</i>	138
<i>Verhaal van Marit van Bohemen</i>	36	<i>Verhaal van Mireille Bekooij</i>	144
<i>Verhaal van Jan Keizer</i>	44	<i>Verhaal van Wietske Rab</i>	150
2. ‘Waarom laat je mij in de steek?’ –		Nawoord	156
WOEDE	51	Informatie die steun kan bieden	158
<i>Verhaal van Rob van den Berg</i>	52	Literatuur	159
<i>Verhaal van Loretta Schrijver</i>	62	Illustratieverantwoording	160
<i>Verhaal van Gerard de Haan</i>	68		
3. ‘Had hij maar niet gerookt, dan had			
hij nog geleefd’ – MARCHANDEREN	75		
<i>Verhaal van Albert West</i>	76		
<i>Verhaal van Karin</i>	82		
<i>Verhaal van Vincent Bijlo</i>	90		

'Dit kan niet waar zijn'

1

ONTKENNING

Ontkenning helpt ons om zelf te bepalen in welk tempo we het verdriet toelaten. Het is een natuurlijke manier om niet méér binnen te laten dan we aankunnen

E. KÜBLER-ROSS

FRANS MULDER, ZANGER, ACTEUR EN SCHRIJVER

FOTO: ROY BEUSKER

‘Het is allemaal ijdelheid’

Ik kende Jos Brink al heel lang. De laatste jaren was hij een van de leden van onze theatergroep Purper. Na de zomermaanden hadden we een tournee gepland, maar Jos kreeg op 26 juli 2007 plotseling te horen dat hij ongeneeslijk ziek was. Hij belde mij een paar dagen voor zijn operatie en zei: ‘Als ik geluk heb zit ik met een stel Mickey Mouse-oren op m’n kale kop bij de première in de zaal, maar voor hetzelfde geld ben ik er niet meer.’ Op 17 augustus is hij overleden.

In de zomervakantie belden we elkaar meestal om de drie weken even of we spraken iets af. Maar op een gegeven moment besepte ik dat er al vijf weken voorbij waren gegaan en ik niets van hem had gehoord. Ik wilde hem gaan bellen, maar Jos was mij net voor. Toen ik het ingesproken bericht beluisterde, hoorde ik de stem van Jos die

zei: ‘Je moet me ogenblikkelijk bellen, want het gaat heel slecht met me.’

Ik belde hem terug en Jos zei in één adem tegen me: ‘Frans, ik was in Italië en ik voelde me niet goed, toen ben ik teruggegaan naar Nederland en door de medische molen gehaald. Ik heb kanker en ik ga dood. Ik wil je wel even dit zeggen, onze theatervoorstelling, die moet doorgaan. Dus zoek een vervanger voor mijn rol, ik heb wel suggesties.’

Ik moest even gaan zitten en zei: ‘Jos, wat vertel je me nu?’ Waarop hij antwoordde: ‘Ja jongen, er is een tijd van komen en een tijd van gaan, en dit is mijn tijd van gaan.’ Daarna gaf hij me informatie over zijn ziekte, maar hij was er heel nuchter en zakelijk over. Ondanks alles was er de hoop dat zijn levensverwachting met palliatieve zorg nog gerekt zou kunnen worden, al was het voor hem een vaststaand feit dat hij niet lang meer zou leven.

Eigenlijk waren er al wat langer signalen dat het niet goed met hem ging. Jos had bij het repeteren altijd om een van zijn benen een kousje, in verband met spataderen. Als hij dan een raar dansje moest doen riep hij altijd: 'Ik ben te oud hiervoor en mijn been ook.' Bij hem thuis is hij destijds heel lelijk van de trap gevallen, dat zelfs zijn partner Frank dacht: wat een rare val. Achteraf zijn het hoogstwaarschijnlijk uitvalsverschijnselen van het andere been geweest, het goede. Er zijn eigenlijk wel meer tekenen geweest dat het niet goed met hem ging. Jos was de laatste maanden behoorlijk mager, maar dat werd steeds erger. De allerlaatste keer dat we samen speelden was een try-out in de kloostertuin in Woerden, een heel klein theatertje. Toen we in de kleedkamer zaten zei ik tegen hem: 'Man, wat ben je toch mager.' Waarop hij antwoordde: 'Ja, daar ben je wel jaloers op, hè? Ach', zei hij, 'ik val in een theaterseizoen altijd een kilo of acht af, dat komt er straks wel weer bij.' Ook hoestte hij de laatste maanden erg veel, maar als je er iets van zei wuifde hij het weg. Hij wilde nergens van weten.

De dag voordat Jos naar het ziekenhuis ging om geopereerd te worden belde hij mij op. 'Heb je nu het idee dat je praat met iemand die stervende is?' vroeg hij. 'Nee Jos, totaal

niet', zei ik. 'Nou, dat ben ik toch wel hoor, ik val gewoon uit elkaar!' Hij sprak even heel kort over zijn ongemakken en hierna kwam toch altijd weer de humor van hem om de hoek kijken. Hij zei tegen me: 'Zou het naar verf ruiken in het ziekenhuis? Prinses Juliana heeft ooit tegen me gezegd dat ze vond dat het er altijd zo naar verf rook. Weet je hoe dat kwam? Omdat ze altijd als ze opgenomen werd in het ziekenhuis haar afdeling nog even snel opknapten.' Waarop ik zei: 'Je denkt toch niet dat ze het voor jou gaan opknappen, nu ga je wel heel erg ver.' Ook zei hij: 'Stel je voor dat die chirurg een beetje zenuwachtig is omdat ik het ben en dan verkeerd snijdt.' 'Dan heb je pech gehad', zei ik, 'dan ga je naar die god van je waar je in gelooft.' Dat was het soort gesprek wat wij meestal hadden.

Toen zei ik: 'Jos, ik ga ophangen, ik moet m'n gasten uitlaten.' Ik had namelijk mijn schoonouders op bezoek en zij maakten aanstalten om te vertrekken. Waarop hij nog even snel wilde weten hoe het met mijn vader ging en afscheid van me nam met de woorden: 'Nou jochie, houd je haaks hè, we zien elkaar wel weer. Dag lieverd, tot ziens.'

Vervolgens wandelde ik met mijn schoonouders naar de auto, zei gedag en het moment dat ik me omdraaide barstte ik in

tranen uit en zei tegen Maarten, mijn man: 'Dit was het, ik spreek Jos nooit meer.' En dat was ook zo.

Ik ben eigenlijk chronisch in de rouw om een hele hoop mensen. Tijdens de aids-epidemie van de jaren tachtig ben ik heel veel vrienden verloren. Ze zijn, zoals ik dat noem, uitgeroeid in die periode. Nu heb ik niet te klagen, want ik ben omringd door vrienden en dierbaren. Alleen zijn er inmiddels veel te veel overleden.

Als Jos en ik het daar over hadden, zei hij: 'We kennen heel veel mensen. En daarom is het aantal sterfgevallen ook hoog.' Je leert misschien wel leven met het feit dat er mensen wegvallen, maar ik vind het niet gemakkelijk. Laatst kreeg ik een telefoontje van Albert Verlinden die vroeg of ik al wist dat Teddy Scholten was overleden. Dat wist ik nog niet en zijn belletje kwam als een schok. Ondanks het feit dat Teddy wat verder van me af stond, kwamen er een heleboel herinneringen boven. Het was een heel leuk mens die altijd naar onze voorstellingen kwam kijken. Op het moment dat ik een dergelijk bericht krijg, gaat er bij mij een knop om. Dan denk ik: weer iemand die van het lijstje valt. Ik heb soms zo'n behoefte om het te ordenen in mijn hoofd. Ik heb weleens met de gedachte ge-

speeld om een lijst te maken met de namen van alle familieleden, liefdes en vrienden en vriendinnen die zijn overleden. Maar ik durf er niet aan te beginnen, omdat het zo'n macabere lijst is. En daarnaast zijn het er zo veel.

Ik fantaseer weleens dat ze allemaal bij elkaar zijn. Ik zie het voor me, zo'n enorme rococobalzaal, waar een groot feest aan de gang is en waar al mijn overleden dierbaren zijn. Ik ben er ook en als ik door de zaal loop is het zo druk dat ik er bijna niet doorheen kom. Ik zie allerlei mensen zitten die ik graag even gedag wil zeggen. En terwijl ik me door de menigte heen worstel kom ik steeds een bekende tegen, struikel ik over de voeten van iemand en word ik ineens omhelsd door een andere dierbare. Daar zijn ze met z'n allen, in een wereld die wij niet kennen. Niet dat ik dat geloof, maar dat beeld heb ik erbij. Die balzaal puilt uit, dus van ordening in mijn hoofd is geen sprake. Als je probeert om je ze allemaal te herinneren, dan doe je vast wel iemand tekort, en dan is het eigenlijk nog een soort postuum falen.

Ik heb bij enkelen van mijn vrienden een soort berusting in de rouw, maar bij veel mensen kom ik nog steeds in opstand. De vraag 'waarom' blijft. Door het definitieve

word je zo teruggeworpen op de tijdelijkheid. Het idee dat het ieder moment afgelopen kan zijn, daar leef ik heel erg mee. Het is allemaal zo tijdelijk, zo willekeurig. Een soort flipperkast: je wint of je wint niet. Ik blijf daarom altijd zeilen op de wind van vandaag, want je weet maar nooit welke wind er morgen gaat waaien.

Dat definitieve, de realisatie dat iemand echt weg is en nooit meer terugkomt, dat vind ik het zwaarste. Als iemand net overleden is, dan is hij of zij nog om je heen, dan is er drukte en ben je bezig met de begrafenis. Dan doe je alles in de geest van de overledene. Je huilt en drinkt met elkaar, belt met elkaar om te vragen hoe het ermee staat. Maar dan komt er altijd een moment, heel onverwacht, alsof er een mes tussen de overledene en jou komt en alle banden doorsnijdt. Dat is een moment van bewustwording. Ze zijn er echt niet meer.

Dit gebeurde ook na het overlijden van mijn moeder. Ze was de laatste jaren van haar leven erg dement, maar ons contact was goed en ze herkende me gelukkig altijd. Toen ze uiteindelijk overleed dacht ik: o, wat heerlijk, je kunt naar buiten, je bent vrij. Ik was bijna euforisch. Maar toen kwam het besef van het definitieve als een klap op me neer. Mijn moeder was er echt

niet meer. Ondanks dat ze in volkomen harmonie is overleden en ik hier vrede mee heb, blijft het moeilijk te beseffen dat je iemand nooit meer kunt aanraken, nooit meer kunt kussen. De enige waarin ze doorleven ben jij. Het is zoals Vasalis schreef: 'Niet het snijden doet zo'n pijn, maar het afgesneden zijn.' De rouw om mijn moeder is te dragen, maar het definitieve van het afscheid, dus het afgesneden zijn, dat kun je alleen maar dragen als je zelf heel goed weet dat het allemaal eigenlijk niks voorstelt. Het is eigenlijk allemaal maar flauwekul, want het gaat uiteindelijk maar om één ding, en dat is de liefde. Niemand die op zijn sterfbed denkt: goh, wat ben ik blij dat ik toch altijd lekker veel geld heb verdiend! Nee, je vraagt: 'Waar ben je, wil je mijn hand vasthouden.'

Ik kan me voorstellen dat mensen aan hun geloof een heel grote steun hebben. Dat je op een punt kunt komen dat je denkt: ik heb geen andere uitweg meer dan te geloven dat er een hemel is, anders kan ik niet meer ademen. Ik ben echter altijd bang dat ik mezelf dan in de maling neem. Het is natuurlijk ook gekmakend, als je naar het heelal kijkt met alle sterren en planeten, er niets van begrijpt en beseft dat we daar maar zo'n klein onderdeel van zijn.

Je hebt datgene wat tastbaar is, bijvoorbeeld de as van een overledene. Je kunt dat heel mooi in een urn doen, of uitstrooien over de zee, maar het blijft een potje as. Van leven en dood weten we eigenlijk niets, ook al vliegen we naar de maan. Misschien komt dat nog. Hoewel ik denk dat we dan collectief knettergek worden of suïcidaal, want wie weet is het daar aan de andere kant veel leuker!

Harry Mulisch zei ooit: 'Het feit dat ik doodga moet eerst nog bewezen worden.'

Wat ik wel weet is dat we dingen 'weten', zonder dat daar een reden voor is. Jos had bijvoorbeeld ook heel goed uit die operatie kunnen komen, maar op een of andere manier wist ik dat dat niet zou gebeuren. Volgens mij vangen we meer signalen op dan wij beseffen.

Het is eigenlijk hetzelfde op het toneel. Je speelt iedere avond dezelfde voorstelling en hij is iedere avond anders. Soms is het een gigantisch feest en de volgende avond weer niet. Daarom is een première ook zo eng. Je weet dat de voorstelling goed is, maar we zeggen dan toch altijd: 'We hopen dat god een beetje naar beneden komt.' Want het hangt allemaal af van de sfeer, van de chemische wisselwerking met andere mensen en hoe alles bij elkaar komt. Als je dat al niet kunt verklaren, hoe kun je dan iets wat bui-

ten ons om gaat, iets wat we niet in de hand hebben, verklaren?

Ik heb zelf heel weinig met ziektes te maken gehad. Dat is een groot geluk. Als ik zie hoe anderen soms door rampspoed getroffen worden tel ik mijn zegeningen. Ik ben niet bang voor de dood, maar wel voor een lang ziekbed. Ik hecht onvoldoende aan het leven om me er krampachtig aan vast te houden. Daarbij heb ik niet het gevoel dat ik hier niet gemist kan worden. Mijn vader heeft de oorlog meegemaakt en hij heeft mij opgevoed met het idee dat het allemaal zo afgelopen kan zijn. Voor mij hoeft men tien jaar na mijn overlijden dus ook geen advertentie te zetten met de woorden: 'We missen hem zo.' Ik heb er dan toch niets meer aan. Dat is allemaal ijdelheid.

ZEILEN OP DE WIND VAN VANDAAG

TEKST EN MUZIEK: FRANS MULDER

Toen je dacht, ik word gedragen, moest je
sjouwen

Toen je dacht, 't is even slikken, moest je
kauwen

Toen je dacht, ik wil wel stoppen, juist
beginnen

En net toen je naar buiten wou, naar binnen

Toen je dacht, 't is me te veel, toen werd het
minder

Toen je dacht, ik ben een rups, bleek je een
vlinder

Toen je dacht dat je iets won, had je
verloren

En toen je dacht, nu ga ik dood, werd je
geboren

Je moet zeilen op de wind van vandaag
De wind van gisteren helpt je niet vooruit
De wind van morgen blijft misschien wel uit
Je moet zeilen op de wind van vandaag

Toen je dacht, nu wordt het beter, werd het
slechter

Toen je dacht, ik geef het op, bleek je een
vechter

En toen je dacht een realist te zijn, een
dromer

Toen je dacht, nu wordt het winter, werd
het zomer

Toen je dacht, het wordt gebracht, moest je
't halen

En toen je dacht, ik krijg iets terug, moest je
betalen

Toen je dacht, ik sta alleen, toen kon je
schuilen

Toen je dacht, 't is om te lachen, moest je
huilen

Je moet zeilen op de wind van vandaag
De wind van gisteren helpt je niet vooruit
De wind van morgen blijft misschien wel uit
Je moet zeilen op de wind van vandaag

Vanaf het moment dat ik met Frans Mulder in gesprek kwam, merkte ik dat ik tegenover een zeer markant persoon zat, die een gigantische dosis levenservaring met zich meedroeg. Tijdens ons gesprek werd al snel duidelijk dat hij veel dierbaren heeft verloren. Met zijn bloemrijke beschrijving van de vele verliezen en het bijbehorende rouwproces heeft hij een onuitwisbare indruk op mij achtergelaten.

Zoals eerder gezegd, kunnen we vele fases terugzien in alle verhalen. Bij Frans komt de fase van ontkenning naar voren in de volgende zin:

Als iemand net overleden is, dan is hij of zij nog om je heen, dan is er drukte en ben je bezig met de begrafenis. Dan doe je alles in de geest van de overledene. Je huilt en drinkt met elkaar, belt met elkaar om te vragen hoe het ermee staat. Maar dan komt er altijd een moment, heel onverwacht, alsof er een mes tussen de overledene en jou komt en alle banden doorsnijdt. Dat is een moment van bewustwording. Ze zijn er echt niet meer.

Dit is een gevoel wat we de meesten van ons kennen. Je weet diep vanbinnen dat de overledene nooit meer terugkomt, maar het is nog te pijnlijk om het daadwerkelijk te beseffen. Als de geest er klaar voor is mag het besef pas doordringen en dat kan soms als een bliksemschicht over je heen komen. Maar dat hoeft niet altijd op deze manier te gebeuren. In veel gevallen druppelt de realiteit van het verlies stukje bij beetje het bewustzijn binnen. Je zou kunnen zeggen dat je jezelf beschermt tegen een overdosis aan emoties.

Om het verdriet na het besef te kunnen dragen, is het volgens Frans goed om te beseffen dat er maar één ding belangrijk is in het leven en dat is de liefde. Al het andere verdwijnt daarbij in het niets. Mensen kijken na een verlies vaak met andere ogen naar hun eigen dierbaren, omdat men dan weer even geconfronteerd wordt met de tijdelijkheid van het leven.

BONNY EN PAUL HUF, FOTOGRAAF †

PRIVÉFOTO

‘Paul was iemand die altijd erg groot aanwezig was en dus nu erg afwezig is.’

Paul is in 2002 overleden. Vaak zeggen mensen dat oude wonden na verloop van tijd slijten, maar dat is onzin. Ik vind het juist veel moeilijker naarmate de tijd verstrijkt. In het begin voelde het alsof hij op vakantie was en dacht ik na een jaar: oké, you’ve made your point, kom nou maar weer terug. Maar toen pas kwam het eigenlijke besef dat hij voorgoed weg was. Het punt waarop ik besepte: hij komt echt nooit meer terug.

We waren op vakantie op Bonaire toen het ineens slechter met hem ging. De plaatselijke arts zei tegen hem: ‘Als u uw kinderen nog wilt zien, kunt u beter naar huis gaan.’ Paul leed al enkele jaren aan keelkanker en we wisten ook wel dat het allemaal afliep, maar dat het zo snel zou gaan had hij niet verwacht. Ik eigenlijk wel, want zijn oogwit zag al helemaal geel. Maar Paul was

altijd zo’n ontzettende optimist, dat hij had gedacht dat het nog wel even zou duren voordat het zover was. We zijn meteen naar Nederland teruggegaan en die week daarna hebben alle vrienden afscheid kunnen nemen. Dat was allemaal heel mooi en ook heel troostrijk. Deze periode samen was eigenlijk de mooiste tijd van mijn leven. Het voordeel, als je van een voordeel kunt spreken, was dat we hebben kunnen praten over alle oneffenheden die nog uitleg behoefden. Toen uiteindelijk de dag kwam dat hij tegen mij zei: ‘Bontje, ik wil gaan slapen, want ik kan niet meer’, wist ik even niet waar ik kijken moest. Terwijl we dit al heel vaak hadden besproken. Ik kon alleen maar uitbrengen: ‘Wat moet ik nou?’ Ik heb de huisarts gebeld en die was er binnen tien minuten. Dezelfde dag nog kreeg hij een aantal injecties, waardoor hij in een diepe slaap terecht kwam. Het was echt nodig, want het risico dat hij zou stikken was heel groot. Hij zei nog tegen me: ‘Nu ga ik

lekker slapen.’ Ik kon alleen maar zeggen: ‘Dat is goed lief, doe maar.’

’s Avonds is hij overleden, thuis. In het bijzijn van mij, zijn zoon en dochter, mijn dochter en mijn allerbeste vriendin.

Op dat moment wilde ik dat de wereld even zou stoppen met draaien, maar dat ging niet, ik moest door. Antony Newly heeft ooit een musical geschreven en die titel vind ik heel toepasselijk: *Stop the world, I want to get off*.

Paul is ’s avonds rond een uur of tien overgebracht naar het rouwcentrum en de volgende ochtend was het nieuws van zijn overlijden al op televisie! Daar was ik dus helemaal niet op voorbereid. Ook waren er de volgende avond programma’s waarin over Paul werd gesproken. Dit vond ik niet erg, maar het was raar. Ik zat er met open mond naar te kijken, terwijl ik zelf nauwelijks besepte dat hij was overleden.

Zijn uitvaart was waanzinnig. We waren met ongeveer vijftig mensen, niet veel voor iemand die beroemd was, maar ik wilde niet met meer mensen zijn. Het was een begrafenis met prachtige speeches, met een lach en een traan. Helemaal zoals Paul was. Ik heb op sommige momenten vreselijk moeten lachen. Ook heb ik zelf nog iets kunnen zeg-

gen. Ik had nooit gedacht dat ik dat zou kunnen, maar dat lukte me gelukkig wel.

Na de begrafenis kwam ik thuis en ben meteen gaan slapen. Ik kon niet meer. Maar toen ik wakker werd was er een soort oorlog binnenin me gaande. Ik weet nog dat ik in de kamer ben gaan zitten, in het donker, met een foto van Paul heel dicht tegen me aan en ik heb toen verschrikkelijk gehuild. Het was zo erg, dat het leek alsof m’n tenen door m’n slokdarm naar buiten kwamen. Het was eigenlijk geen huilen, meer een soort oerschreeuwen. Ik heb me er gewoon aan overgegeven. De confrontatie met mijn verdriet was verschrikkelijk, maar ondanks dat was het toch het beste om dit te doen, want anders zou het me blijven achtervolgen. Het was niet zo dat ik vanaf dat moment niet meer verdrietig was, dat ben ik nog steeds, maar de pijn werd voor mij aanvaardbaar. Het verdriet overviel me toen geregeld, maar ik liet het gewoon komen, dan maar janken, dacht ik. En wat een ander daarvan vindt zal me een zorg zijn. Ik moest verder met mijn leven.

Tegen iedereen die rouwt, zou ik willen zeggen: ‘Laat het over je heen komen, geef aan je verdriet toe, ga erdoorheen. Het is een heel zwarte, nare tunnel waar je doorheen

moet. Af en toe zul je het licht even niet zien, maar dat is niet erg, want je weet dat het licht niet voor eeuwig weg zal blijven.’ Ook na al die jaren komt het verdriet af en toe terug. Vanochtend nog, ik zat even buiten en zag een jongen lopen met een camera, inclusief al die lenzen, met een grote, zwarte canvas tas over zijn schouder. Dan heb ik ineens een brok in mijn keel, want dan zie ik Paul lopen met z’n camera en een tas van dertig kilo over zijn schouder, die hij altijd bij zich had. De emoties komen dus soms naar boven en die ga ik ook niet wegstoppen. Ik ben daar ook altijd heel eerlijk over naar mijn vrienden. Soms heb ik gewoon een rotdag en dat zeg ik dan ook gewoon.

Paul en ik waren 32 jaar samen, maar ik kende hem al veel eerder, vanaf m’n 17^e. Ik was fotomodel en we werkten veel samen. Eigenlijk was hij mijn hele leven. Paul was iemand die heel erg groot aanwezig was en dus nu heel erg afwezig is. Als hij binnenkwam was het hele huis vol en nu is het vol en toch leeg. Ik bedoel dit helemaal niet dramatisch hoor, ik heb een heel leuk leven en fantastische vrienden die mij heel erg gesteund hebben.

Het overlijden van Paul heeft mij nog meer volwassen en wijzer gemaakt. Het heeft mij

doen beseffen dat ik veel sterker ben dan ik ooit had gedacht. Ook merk ik nu hoe ik op mijn vrijheid gesteld ben. Pas toen Paul overleed besepte ik dat ik nog nooit van mijn leven alleen geweest was. In het begin was het natuurlijk ook een beetje eng en heb ik er echt aan moeten wennen. Maar nu wil ik dit gevoel van vrijheid voor geen goud meer kwijt.

Maar ik mis wel die kleine dingen samen. Bijvoorbeeld als ik wakker werd maakte ik altijd even contact met Paul, door in bed met mijn voet zijn voet even te zoeken. En als ik uit bad kwam stond hij vaak klaar met zo’n grote, zachte badhanddoek en sloeg die dan heerlijk om mij heen. Ook was het een soort sport van hem om mij iedere dag aan het lachen te maken. Hoe kwaad ik ook was. Dan stond hij met die pretoogjes voor me en vroeg hij: ‘Mag ik deze dans van u?’ Dan moest ik zo verschrikkelijk lachen, dan was de boosheid zo weer over.

Paul was altijd heel erg open als het zijn ziekte betrof. Veel mensen weten niet hoe ze daarmee om moeten gaan. Als je alles altijd heel gesloten houdt en er niet over praat, hoe moeten de mensen om je heen dan reageren? Je kunt het er volgens mij dus maar beter over hebben.

Ook is het soms heel moeilijk om in een dergelijke situatie positief te blijven. Daar was Paul trouwens wel heel goed in. Zijn assistent vroeg ooit eens aan me: 'Is Paul nog steeds zo walgelijk positief?' Ik moest daar vreselijk om lachen, maar kon hem alleen maar gelijk geven, want ik heb Paul nooit uit een diepe kuil hoeven halen. Maar ik zeg ook eerlijk, dat toen we hoorden dat Paul ziek was, we eerst samen hebben gepraat. Ik heb hem gezegd: 'Luister lieverd, ik ben geen geboren Florence Nightingale, ik blijf wie ik ben. Als jij niet echt als patiënt behandeld wilt worden, ben ik ook niet echt een verpleegster. Ik ben Bonny, met al mijn goede en foute kanten en dat zal niet veranderen. Ik zal misschien ietsje aardiger zijn, maar je mag het me niet gaan kwalijk nemen dat ik af en toe ook uit m'n slof schiet. Ik heb geen zin om op mijn tenen te gaan lopen, want ik val na twee dagen toch door de mand.' Dat hebben we aardig goed volgehouden. Als Paul bijvoorbeeld zei: 'Kun jij niet even dit of dat voor me uit de ijskast pakken', dan zei ik: 'Hebben we nu kanker in ons handjes?' Je moet uitkijken dat iemand geen misbruik gaat maken van zijn situatie. Bewust of onbewust kan dat snel gebeuren. Wat ik ook heb beseft is het feit, dat als je samen bent met iemand die zo ziek is, jij alle macht in handen hebt. Dit is iets wat

veel mensen zich zouden moeten realiseren. Je kunt deze macht op een goede manier of een kwade manier gebruiken. Ik heb in mijn leven mensen gekend die door een bepaald soort jaloezie hun zieke partner zijn vrienden ontzegde, waardoor de isolatie en de afhankelijkheid heel erg groot werd. De macht die je als gezonde partner krijgt is ontzettend groot en het is belangrijk dat je daar heel goed mee omgaat. Als je geen goed huwelijk hebt en een van de partners wordt zo ziek, dan heb je volgens mij een probleem, want ik denk dat je dit soort dingen alleen kunt doen met totaal onvoorwaardelijke liefde. Wij hebben een geweldig huwelijk gehad, wat niet wil zeggen dat ik hem niet af en toe achter het behang wilde plakken, maar dat hoort erbij. We waren ontzettend close en hadden een heel druk, raar en sociaal leven. Maar we hadden zo'n ontzettend goede basis en zijn door alle stormen heen gekomen.

Ik ben niet bang voor mijn eigen dood. Ik zou natuurlijk nog veel meer dingen willen doen, maar als het morgen afgelopen is heb ik een waanzinnig leven gehad. Ik heb alleen wel papieren liggen waarin staat dat men mij niet meer reanimeert als het zover is. Ik moet er niet aan denken dat ik een kasplantje word. Dat soort dingen gaat mij te ver.

Wat betreft een hiernamaals, het kan toch niet zo zijn dat het leven voor niets is en dat het oplost in niets. Ik kan het nergens op baseren, maar ik voel het gewoon zo. Paul was net als ik heel nuchter, maar ook hij had niet zoiets van 'dit is alles'.

Paul is na zijn dood voor mijn gevoel nog heel lang bij me geweest en ik heb hem ook weg zien gaan. Dat was heel bijzonder. Ik lag in bed toen ineens mijn kussen helemaal verlicht werd. Ik voelde mijn mondhoeken omhooggaan. Dat voelde zo goed, dat ik daarna meteen weer door kon slapen. Dat is mij een paar keer overkomen. Ook heb ik hem een aantal keren in huis gevoeld. Ik kreeg het gevoel dat hij de boel even bekeek en gewacht heeft tot het moment dat het goed met me ging, voordat hij wegging. Dat moment, dat hij afscheid van mij nam, heb ik heel bewust gevoeld. Dit heeft mij heel veel troost gegeven.

Het missen zal nooit overgaan maar voor iedereen geldt hetzelfde, je gaat gewoon door, 'because the world doesn't stop and you can't get off'.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Bonny Huf', with a stylized flourish extending to the right.

Zittend bij Bonny Huf aan de keukentafel voelde ik dat haar liefde voor Paul nog heel sterk in alles aanwezig is. Naast het intense gemis heeft zij de kracht gevonden om weer door te gaan met haar leven en Paul heeft een ereplaats hierin. Het was een heerlijk interview met een warm mens.

Ook bij Bonny heb ik een voorbeeld gekozen van ontkenning:

In het begin voelde het alsof hij op vakantie was en dacht ik na een jaar: oké, you've made your point, kom nou maar weer terug. Maar toen pas kwam het eigenlijke besef dat hij voorgoed weg was. Het punt waarop ik besepte: hij komt echt nooit meer terug.

Ik hoor deze uitspraak regelmatig terug in mijn werk. Het gevoel alsof iemand 'gewoon' even op vakantie is. En ook hier geldt weer dat we wel weten dat iemand is overleden, maar dat nog niet ten volste kunnen beseffen. Om door deze periode heen te kunnen komen, heeft Bonny zichzelf geconfronteerd met haar verdriet en het toegelaten. Haar advies naar anderen toe is dan ook helder geformuleerd: 'Laat het over je heen komen, geef aan je verdriet toe, ga erdoorheen. Het is een heel zwarte, nare tunnel waar je doorheen moet. Af en toe zul je het licht even niet zien, maar dat is niet erg, want je weet dat het licht niet voor eeuwig weg zal blijven.'

